

УДК [378. 016:168.522] (043.3)

Т. О. Зюзіна

**ОСВІТА В УМОВАХ КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ**

Розробка стратегії й тактики духовно-морального розвитку підростаючого покоління, формування його загальної культури передбачає розгляд проблеми в широкому соціогуманітарному контексті. Визначення методологічних засад освіти в умовах соціокультурної ситуації, характерної для ХХІ століття, повинен ґрунтуватися на аналізі духовного стану сучасного суспільства, зокрема, і з культурологічних позицій. У зв'язку з цим зробимо спробу окреслити особливості духовної ситуації кінця ХХ – початку ХХІ ст., що полягають, перш за все, у перетворенні суспільства в інформаційне з соціальної точки зору, та значному впливі ідей постмодернізму з культурологічної точки зору.

У роботах провідних сучасних культурологів Г. Аванесової, Г. Драча, А. Панаріна, Т. Савицької та ін. зазначається, що ми живемо в той час, коли відбуваються значні зміни в стилі життя, пов'язані із зміною соціальних, політичних, економічних та інших основ. Ці зміни носять глобальний характер і мовою культурології визначаються як зміна культурних парадигм. З точки зору значної групи вчених, наш час – пора завершення відразу кількох культурних епох. Завершується час давньої новоевропейської культури. „Тієї парадигми, котра наповнювала наш світ високим змістом, гуманітарним світлом, „калокагатійністю”. Ця парадигма була нормативна, і сама її нормативність була всевітньо відомою і все прийнятною”, – зазначає Г. Драч [1, с. 202]. З точки зору культурологів, закінчилась і парадигма модерну; закінчилась у 80-х роках радянська парадигма; почався той період культури, який умовно можна назвати „культурним проміжком”, пов'язаний з культурною ідеологією постмодерну. Це час, коли виникає ненормативний культурний простір. Проте, на думку фахівців, закінчується й парадигма постмодерну: вони вбачають ознаки цього, зокрема, у прагненні до більш цілісної органіки та етичної визначеності, ригоризму як характеристиках суспільних настроїв [1, с. 153]. Значна частина науковців схиляється до думки, що постмодернізм продемонстрував сьогодні свою неспроможність у якості духовної основи суспільного життя. Йому необхідно протиставити піддані критиці та забуттю цінності раціоналізму.

На думку сучасних культурологів, постмодерністський ідеал – ідеал індустріального суспільства; постіндустріальний стан – новий етап, у який увійшла світова цивілізація – повинен знайти новий ідеал, нову систему цінностей. Культурологи вважають, що цей ідеал – ідеал неомодернізму – в основі своїй має цінності гуманізму.

Шлях до цивілізації ХХІ ст. лежить через інформатизацію суспільства, оскільки інформація є безкінечним ресурсом розвитку, що постійно

оновлюється. Надзвичайно важливою є соціально-культурна орієнтація інформації. Вона може носити гуманістичний, націлений на розвиток особистості характер, відкрити шлях до вільного, демократичного суспільства. А може бути процесом, що призведе до посилення негативних соціальних і соціально-культурних наслідків. Характер соціальної зорієнтованості інформації значною мірою буде залежати від покоління, яке сьогодні виховується та навчається, від його ціннісних орієнтацій. Освіта – важливий чинник інформаційного суспільства, який сьогодні впливає на ціннісні орієнтації нового покоління.

З метою визначення теоретичних засад осучаснення змісту, структури, принципів загальнокультурної підготовки підростаючого покоління в інформаційному суспільстві необхідно розглянути духовні домінанти сучасної культури. Вище ми зазначали, що атмосферу духовного життя сучасності визначають ідеї постмодерністського проекту. Культурна ідеологія постмодерну – породження культури ХХ ст. Постмодерн – це не стільки хронологічний період, не тільки сума філософських, літературних, естетичних, мистецтвознавчих, суспільно-політичних течій, шкіл чи напрямків, скільки спосіб мислення. У роботах провідних філософів ХІХ – ХХ століття А. Шопенгауера, О. Шпенглера, М. Вебера, Е. Гусерля, Й. Хейзінги, Х. Ортегі-і-Гассета та інших, які є класикою при розгляді методологічних засад постмодернізму, зазначається, що в епоху постмодерну відбувається зміна розуміння світу, людини, суспільства, історії тощо. Філософи відзначають, що це зумовило втрату людьми прагнення служити вищим цілям і присвячувати своє життя пошуку істини. На зміну образу людства як спільності, що постійно просувається до досягнення змісту істини, добра й краси, прийшов образ „покоління”, що ні до чого не наближаються, а просто змінюються за законами еволюції, яка не має ніякого вищого призначення, а відбувається сліпо та стихійно. Узагальнення наробку видатних філософів дозволяє окреслити духовні домінанти (характерні риси) постмодернізму. Людина в постмодерні живе в радикально зміненому часі й просторі, вона не відчуває себе центром Всесвіту, не ставить себе на місце Господа Бога. Своєрідність пізнавальної ситуації, на відміну від раціоналізму, полягає в тому, що домінує твердження, згідно з яким немає однієї правильної точки зору на проблему, не можна абсолютно однозначно відповісти на одне і теж питання. Те, що відчувалося як однозначне, прямолінійне, адекватне, пов’язане з пошуком абсолютної істини, враз обернулося театралізованим, ігровим пошуком однієї з можливих відповідей. Особливістю постмодернізму є поле культурної невизначеності. Ідеологія постмодерну в цілому орієнтується на іновативну, ігрову, творчу людину [4, с. 51].

Заклик постмодерністів (серед яких, наприклад, Ж. Дерріда, Ж. Дерез, Р. Барт, Р. Рорті та ін.) знищити чіткі й однакові значення та смисли, що закріплені в мові, призводить до утвердження безглуздості, беззмістовності, розмивання розуміння вищих цінностей, знищення моральних засад, національної самосвідомості та самоідентифікації. На думку значної частини науковців, це фактично призведе до краху гуманізму, стане останнім ударом

по засадах класичного раціоналізму й поставить під загрозу саме існування людської цивілізації [2].

Характерними особливостями постмодерністської філософсько-художньої свідомості є: а) полілогічність, полістилістика, „принциповий еkleктизм” і релятивізм у якості основного метафізичного посилення; б) втрата етичних критеріїв як домінуючої якості художньої свідомості; в) полегшена трактовка соціальних і морально-психологічних проблем; г) ігровий, стилізаторськи-активний варіант ставлення до попередньої культури; д) дегуманізація й ірраціоналізація суспільної свідомості.

Не оминув дух постмодернізму й педагогічну науку. Прихильники постмодерністського мислення в педагогіці (Е. Браунмюль, Ю Райхен, Рап-Шефер) заперечують необхідність виховання та освіти, які, на їх погляд, за своєю сутністю тоталітарні й націлені на деперсоналізацію особистості. Якщо попередні філософія й педагогіка вважали, що ядро особистості – особистісна самосвідомість – зберігається завдяки тому, що людина ототожнює себе або з розумом, або з державою, або з національно-етнічними спільнотами, то постмодернізм заперечує саму можливість такої самоідентифікації. Постмодернізм конструє образ людини, позбавленої будь-якої здатності до самоідентифікації, рухомої несвідомими прагненнями й підлеглої різним безособовим структурам. Теоретики й практики педагогіки розгледіли руйнівні інтенції постмодернізму. Так німецький педагог Ю. Олькерс зауважує: „Педагогічні теорії завжди мають потребу в протилежній достовірності: у всезагальному розумі, у надії на історичні зміни, у програмі суспільних реформ і стабільному преференційному відношенні мови й дійсності. Якщо все, що є у взаємозв'язку тут, більше не повинно існувати (згідно з постулатами постмодернізму), то класичне розуміння „виховання” руйнується” [2, с. 95]. ще один сучасний педагог-дослідник Р. Рапп-Вагнер також підкреслює в цілому руйнівний вплив застосування постмодерністських ідей у педагогіці, оскільки для них характерна „атака на розум”, нехтування суб'єктом, заперечення науки, моральних цінностей і релятивізм, розрив з європейською духовною традицією й проектами модерну [3, с. 97].

Усвідомлення загрозливих результатів подальшого послідовного розвитку ідей постмодернізму змушує людське співтовариство протиставити цій культурній тенденції іншу духовну лінію розвитку. Ми приєднуємося до тієї частини громадського та наукового співтовариства, яка вважає, що соціальним інститутом, який може бути скарбницею збереження основ раціонального світогляду і утвердження гуманістичних цінностей, є освіта. Освітня система, на наш погляд, повинна протистояти духовним тенденціям постмодерну, бути тим альтернативним соціальним інститутом, що стверджує принципи класичної раціональності та загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Розглянемо соціокультурні реалії сьогодення ще з одного боку. На сучасному етапі надзвичайно поширеним є аналіз стану культури світового співтовариства з точки зору синергетичної теорії. Дослідники, які сповідують

методологічні засади синергетики стосовно проблем духовної культури, зокрема В. Бранський, С. Пожарський, Л. Лесков та ін., характеризують сьогодні як цивілізаційний злам або як гігантську біфуркацію. На їхню думку, водночас розвиваються досить небезпечні процеси: екологічна, демографічна, фінансово-економічна, соціально-політична, релігійна, етична кризи [5; 6].

У роботах філософів лейтмотивом проходить проблема визначення головної функції культури. Головне – пошук чинників, що сприяють мікшуванню подальшого розвитку негативних процесів у всьому біфуркаційному просторі глобальної еволюційної кризи. Найважливішими чинниками відродження називають освіту та сповідування традиційних моральних цінностей [6].

Відомий австрійський соціолог і культуролог Макс Вебер уперше в системній формі на рівні наукової проблеми пояснив сутність суспільного протиріччя сучасної культури – це протиріччя між моральною й естетичною системами регуляції на користь естетичної регуляції, що супроводжується невинним ростом моральної та фізичної агресії у світі. Духовно-культурна система європейської цивілізації, зокрема інститут освіти, сьогодні повинен сконцентрувати всі сили та можливості для боротьби з цим злом [5, с. 169].

Група філософів, естетиків вважає, що наступний цикл мистецтва, на цей раз максимально технізованого, скоріш за все можна назвати неомодернізмом. У сучасній літературі ставиться також питання про відношення постмодерну й неомодерну до постіндустріального суспільства й учені доходять висновку, що вони в цьому контексті відіграють скоріше роль антикультури. Неомодернізм, на відміну від постмодерну, позбавленого всяких цінностей і смислів, їх має, але оскільки вони є віртуальними, то фактично є ілюзорними. Ця якість неомодернізму веде до того, що він зникається з Інтернет-культурою.

Культура невіддільна від тих форм та засобів, за допомогою яких відбувається процес акумуляції соціального досвіду, його збереження й передача. Кожна нова зміна способу комунікації змінювала тип свідомості, тип суспільства, його культуру. Важливо дослідити проблему трансляції фонові духовної культури засобами медіа, розглянути теоретичні засади медіа-освіти як нового напрямку педагогічної науки, породженого новими соціокультурними реаліями.

Для сучасної людини навколишній світ не можливий без могутніх інформаційних потоків, що наскрізь пронизують його. Засоби передачі інформації стають усе більш досконалими, тотальна технологізація охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства, що тягне за собою зміни не тільки в технократичному середовищі, але і в способі мислення людини. Як відзначив А. Моль, іде процес трансформації культури, зумовлений зміною медіа-технології [5]. На зміну доіндустріальній прийшла технократична, медіатична культура. Сьогодні звертають увагу на ми говорим про розвиток нового виду екранної культури – мультимедійного, що об'єднує статичну візуальну інформацію (текст, графіка) і динамічну – мову, музику, відео, анімацію.

Синтез графічної, аудіо- та візуальної інформації відзначається великим емоційним зарядом і активно увійшов у наше життя. Розвиток екранних засобів комунікації кардинально змінює світовідчуття людини й спосіб її життя, сприяє трансформації свідомості цілому.

Світ став медійним. Вплив медіа є настільки значним для духовної атмосфери сучасної цивілізації, що визначний фахівець у галузі медіа-культури Дуглас Рашкофф зауважує: „Якщо ми хочемо зрозуміти інфосферу як розширення планетарної екосистеми, чи хоч би як живильне середовище, у якому розвиваються нові ідеї нашої культури, тоді ми повинні визнати той факт, що медіа-події, які викликають дійсні, реальні, справжні соціальні зміни, це не просто троянські коні. Це „медіа-віруси” [7].

Сьогодні двома потужними культурно-комунікаційними системами, що інтегрують культуру як арсенал інформації та комунікації, і як сукупність форм і засобів її розповсюдження є телебачення та Інтернет. Телебачення та Інтернет в основному „говорять” мовою екрана – мовою рухливих зображень, пов’язаних зі словом, музикою, шумами, мовою аудіовізуальних образів. ТБ та Інтернет як засоби масової комунікації перетворилися на найпотужніших й найголовніших (упевнено посунувши з цієї посади навіть кінематограф) виробників мрій, ілюзій, образів, стереотипів, знаків, які, зрештою втратили референтний зв’язок з реальністю, створивши нову реальність, симулятивну „гіперреальність”, світ подібностей, відзначає І. Победоносцева [5]. ЗМІ запроваджують новий образ реальності, формуючи фрагментарну, за визначенням А. Моля, „мозаїчну” культуру [7, с. 146].

Загальноприйнятою сьогодні є і думка про те, що різниця між країнами, що йдуть уперед, і тими, що приречені на відставання у ХХІ столітті, буде визначатися якістю системи освіти. Освіта – це той ключ, який дозволяє зберегти за культурою її головну соціальну функцію – розробку й упровадження в життя ефективної стратегії виживання людства в умовах, що швидко змінюються на еволюційному просторі його існування. Конче необхідно виховати людину, яка здатна адаптуватися до цих умов і керувати ними.

Список використаної літератури

- 1. Культурология** : учеб. пособие / под ред. Г. В. Драча. – М. : Альфа, 2003. – 545 с.
- 2. Лесков Л. В.** Синергетика культуры / Л. В. Лесков // Вестник Московского университета. – Сер. 7: Философия. – 2004. – № 5. – С. 28 – 42.
- 3. Моль А.** Теория информации и эстетическое восприятие / Моль А. ; пер. с фр. Власюка Б.; под ред. Зарипова Р., Иванова В.; вступ. ст. Бирюкова Б., Плотникова С. – М. : Мир, 1966. – 351 с.
- 4. Борзова Е. П.** История мировой культуры / Е. П. Борзова. – 3-е изд., стер. – СПб : Лань, 2004. – 672 с.
- 5. Бранский В. П.** Искусство и философия / В. П. Бранский. – Калининград, 1999. – 392 с.
- 6. Огурцов О.** Антипедагогика : виклик постмодернізму / Олександр Огурцов // Вища школа. – 2003. – № 4 – 5. – С. 90 – 103.
- 7. Садохин А. П.** Культурология. Теория культуры : учеб. пособие / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ, 2004. – 365 с.

Зюзіна Т. О. Освіта в умовах культури інформаційного суспільства: культурологічний аспект розвитку

У статті розкрито особливості духовних домінант культури постмодерну і неомодерну. Представлено соціальне замовлення системі освіти в інформаційному суспільстві, визначені шляхи її модернізації, адекватні новим тенденціям соціального життя. Доведено, що сьогодні двома потужними культурно-комунікаційними системами, що інтегрують культуру як арсенал інформації та комунікації, і як сукупність форм і засобів її розповсюдження є телебачення та Інтернет. ЗМІ запроваджують новий образ реальності, формуючи фрагментарну культуру.

Ключові слова: система освіти, духовні домінанти культури постмодерну і неомодерну, соціальне замовлення освіти, теоретико-методологічні засади модернізації змісту гуманітарної підготовки.

Зюзіна Т. А. Образование в условиях культуры информационного общества.

В статье раскрыты особенности духовных доминант культуры постмодерну и неомодерну. Представлен социальный заказ системе образования в информационном обществе, определены пути его модернизации, адекватные новым тенденциям социальной жизни. Доказано, что сегодня двумя мощными культурно-коммуникационными системами, которые интегрируют культуру как арсенал информации и коммуникации, и как совокупность форм и средств ее распространения является телевидение и Интернет. СМИ вводят новый образ реальности, формируя фрагментарную культуру.

Ключевые слова: система образования, духовные доминанты культуры модерна и постмодерна, социальный заказ образованию, теоретико-методологические основы модернизации содержания гуманитарной подготовки.

Zyuzina T. O. Humanitarian Education as Means of Forming the World Outlook of University Students

The article reveals certain peculiarities of forming of the world outlook of university students in the process of humanitarian cultural training in higher educational establishments. It is proved that today, two powerful cultural and communication systems that integrate culture as an arsenal of information and communication, and as a set of forms and means of dissemination of television and the Internet. Media introduces a new image of reality, creating a fragmented culture.

Key words: education, humanitarian training forming the world outlook of university students in higher educational establishments; theoretical and methodological basis cultural training contents modernization.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.